

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІСНКА
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ**

Збірник наукових праць

**Педагогічна освіта:
теорія і практика**

Випуск 12

**м. Кам'янець-Подільський
2012**

УДК 371 (082)

ББК 74я43

П 24

Редакційна колегія:

Березівська Л.Д., доктор педагогічних наук, професор;

Вашуленко М.С., дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Величко Л.П., доктор педагогічних наук, професор;

Головко М.В., кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України;

Дічек Н.П., доктор педагогічних наук, професор;

Калініна Л.М., доктор педагогічних наук, професор;

Каньоса П.С., кандидат філологічних наук, професор (головний редактор);

Карпалюк В.С., кандидат філологічних наук, професор;

Кеба О.В., доктор філологічних наук, професор;

Конет І.М., доктор фізико-математичних наук, професор;

Мадзігон В.М., дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Миронова С.П., доктор педагогічних наук, професор;

Печенюк М.А., кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар);

Попова Л.Б., кандидат педагогічних наук, доцент (заступник головного редактора);

Топузов О.М., доктор педагогічних наук, професор;

Урсу Н.О., доктор мистецтвознавства, професор.

*Рекомендовано вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (протокол № 10 від 24.10.2012 р.)*

*Рекомендовано вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 10 від 22.10.2012 р.)*

*Збірник наукових праць включено до Переліку наукових фахових видань України
з педагогічних наук (Постанова Президії ВАК України від 26.05.2010р. №1-05/4)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15071-3643Р "Збірник наукових праць "Педагогічна освіта:
теорія і практика" 24.04.2009р.*

Збірник наукових праць "Педагогічна освіта: теорія і практика". – Випуск 12 –
П 24 Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. – 536 с.

У науковому збірнику представлено статті сучасних досліджень у галузі вищої освіти, старшої, основної, початкової школи та дошкілля.

Для науковців, учителів, студентів.

УДК 371 (082)

ББК 74я43

© Автори статей, 2012

© Видавець ПП Зволейко Д.Г.,

оформлення, обкладинка, макет, 2012

УДК37.013.42:371.84(075.8)

Петровська К. В.*

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК ЯК СКЛАДОВИХ СУСПІЛЬНО-НОРМАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ТВОРЧИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

У статті розглядається питання формування системи знань, умінь і навичок суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань. Зокрема, визначено ступінь розуміння предмета суспільно-нормативної поведінки, усвідомлення того, наскільки важливими є норми на рівні взаємодії із соціумом, групою, індивідом. Обґрунтовано організаційно-методичне забезпечення цього процесу.

Ключові слова: формування, норми, суспільно-нормативна поведінка, учнівська молодь, творчі неформальні об'єднання.

Соціально-економічні і політичні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, відбиваються на усіх соціальних групах, у тому числі на молоді.

Молодь – соціально-демографічна група з певними віковими особливостями, інтересами, цінностями і місцем в соціальній структурі суспільства. Це частина населення, що знаходиться у стадії соціалізації, включена в процес засвоєння системи норм, знань, умінь, навичок, що дозволяють людям функціонувати в якості повноправних членів того або іншого суспільства [3, с. 33-42]. Положення молоді, її роль в суспільстві, функції, види діяльності, потреби і соціально-психологічні властивості значною мірою визначаються характером соціально-політичного ладу, економічними стосунками, традиціями, конкретною історичною ситуацією. Поведінка молоді обумовлена як її положенням в суспільстві, так і характерними якостями, що властиві цій групі: психічною рухливістю, інтелектуальною мобільністю, переважанням емоцій над розумом.

Питання соціальної регуляції поведінки, засвоєння соціальних і формування особистісної системи норм молодих людей мають особливу значущість. Саме молодь представляє найближче майбутнє суспільства, найяскравіше виражає як його можливості, так і проблеми.

В Україні в складних соціально-економічних, політичних і морально-етичних умовах спостерігається девальвація колишніх і виникнення нових соціокультурних цінностей. Сучасна ситуація характеризується напруженістю громадського життя, відсутністю чітких моральних орієнтирів і цілеспрямованої державної політики в галузі виховання молоді. Це сприяє зростанню духовної невибагливості, моральної спустошеності, підвищеної тривожності, агресивності молодих людей, прояву у певній частини молоді відхилень у поведінці.

Серед причин і умов, що призводять до відхилень у поведінці слід виділити участь молоді в неформальних об'єднаннях. Неформальні молодіжні об'єднання – це добровільні об'єднання з вираженим особливим стилем життя, що виникають в результаті вільної ініціативи молодих людей, які об'єднуються за інтересами для спільного проведення часу, досягнення конкретних спільних цілей через певну групову активність, що виконують ряд соціальних функцій: пропозиція системи орієнтирів і стосунків; допомога в процесах формування незалежності, упевненості в поведінці і статусі, самоідентифікації і становленні “свого Я” [1]. Характерними особливостями неформальних молодіжних об'єднань є те, що вони організовуються на якийсь час, іноді спонтанно, і розпадаються, змінюються при зміні інтересів, складу або вікової специфіки членів.

Об'єднання соціально-ціннісної спрямованості (військово-патріотичні, спортивні, творчі групи (любителів театру, кіно, дизайну, клуби самодіяльної авторської пісні, театри-студії,

* © Петровська К. В., 2012

джаз-колективи), рольовики, аніме, брейк-данс, графіті, молодіжні екологічні рухи, рухи за збереження та оновлення історико-культурних пам'яток, соціально-політичні клуби тощо) надають молодим людям можливість спільного існування і діяльності, що дуже важливе для самостановлення і розвитку молодих людей. Проте, як вважає Ю. Максимова, тривале перебування цієї молоді на вулиці серед деградованих і кримінальних прошарків населення, поза впливом закладів освіти, порушення зв'язків молоді із сім'ями призводять до їх десоціалізації, формування в особистісній структурі негативних функціональних новоутворень, які детермінують соціально дезадаптовану поведінку [2].

Саме тому вивчення причин і закономірностей, що сприяють виникненню неформальних об'єднань, особливостей поведінки молодих людей, які беруть участь в них, а також пошук і вироблення форм і методів роботи з ними є сьогодні дійсно актуальними. Це вимагає комплексного міждисциплінарного підходу, використання досягнень суміжних наук, з різних сторін, з різною мірою глибини і деталізації вивчення проблеми.

Вагомий внесок щодо розвитку знань із проблем та основних тенденції формування дитячо-молодіжних організацій та об'єднань в Україні та різноманітних його аспектів на місцевому рівні внесли: О. Безпалько, А. Булавін, М. Головатий, В. Головенько, Н. Дупак, К. Журба, Н. Заверико, А. Корнієвський, М. Ковальчук, М. Окаринський, Р. Охрімчук, В. Прилуцький, М. Рожков, А. Трапер, Я. Цехмістер, А. Ходирев та інші. Вивчення саме неформальних молодіжних об'єднань – відносно нова проблема вітчизняних гуманітарних наук, яка інтенсивно вивчається. За останні роки з цієї проблеми найбільш численними є дослідження, що розкривають естетичні (Е. Раманаускайте), соціологічні (Д. Петров), соціально-керівні (Г. Іващенко), соціально-психологічні (Л. Шабанов) аспекти даного соціокультурного феномену.

Історичні аспекти виникнення, розвитку та діяльності неформальних молодіжних об'єднань розглядали М. Малютін, Д. Ольшанський, В. Лісовський, А. Яковлев, Ф. Штибіц та ін. Зокрема, вони наголошували на тому, що в період перехідного віку молодь віддаляється від своєї первинної групи – сім'ї, і входить у нову групу – неформальну. Дослідженнями причин зростання чисельності неформальних груп займалися такі науковці, як В. Куликов, Т. Шешокін, І. Ільїнський. У працях І. Башкатова, С. Гунько, Л. Завацької, І. Зверєвої, Л. Кобилянської, О. Карпенко, С. Косарецької, С. Левікової, О. Лісовця, Д. Ольшанського, О. Панагушиної, С. Харченко, С. Чернети та інших досить достатньо вивчено окремі різновиди неформальних об'єднань, процеси їх становлення, взаємодії з соціальними інститутами і формами суспільної свідомості, технології роботи соціального педагога з учнями – членами неформальних підліткових груп.

Слід зазначити, що незважаючи на те, що дослідженню неформальних груп молоді присвячений ряд серйозних робіт і монографій, об'єднання творчої спрямованості (причини виникнення, методи роботи) вивчені і висвітлені у вітчизняній педагогічній, соціально-педагогічній і психологічній літературі недостатньо глибоко. Окремим аспектам цієї проблеми присвячені лише розрізнені публікації і розділи в дослідженнях молодіжної субкультури. Саме тому, метою нашої статті є обґрунтування організаційно-методичного забезпечення процесу формування системи знань, умінь і навичок суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань.

Теоретичний аналіз дефінітивного ряду понять “норма”, “відхилення”, “соціальна норма”, “поведінка”, “соціальна норма”, “нормативна ситуація”, “нормативна поведінка”, “ненормативна поведінка”, “суспільно-нормативна поведінка” дав змогу сформулювати визначення поняття “суспільно-нормативна поведінка учнівської молоді”. Це поведінка, що відповідає суспільним вимогам, загальноприйнятим нормам і принципам, як результат нормальної успішної соціальної адаптації особистості, що характеризується оптимальною рівновагою між цінностями, особливостями індивіда, групи і правилами, вимогами навколишнього соціального середовища.

Суспільно-нормативна поведінка ґрунтується на певному рівні етичних знань, які є основою для практичного втілення їх у повсякденних взаєминах. Зміст моральних знань розкривається в нормах, принципах і правилах, які конкретизують різні боки чи аспекти культури взаємин. Тому суспільно-нормативна поведінка передбачає знання норм моралі, правил міжособистісного спілкування, тактик і способів міжособистісної взаємодії, які сприяють установленню позитивних взаємин і запобігають виникненню конфліктних ситуацій, а також знання змісту цінностей, взірців поведінки, які орієнтують у виборі етичних дій.

Сформованість моральних знань, умінь і навичок запобігає появі примітивних і стереотипних суджень щодо змісту суспільно-нормативної поведінки у взаєминах і сприяє здійсненню учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань свідомого вибору дій, які відповідають існуючим у суспільстві нормам.

Інформацію про моральні норми учнівська молодь отримує в сім'ї, на уроках, із засобів масової інформації тощо. Але цей процес здебільшого стихійний, не сприяє формуванню стійких переконань. У молодих людей під впливом різних чинників нерідко виникають хибні уявлення про моральні цінності. Тому необхідно надати цьому процесу системності, науковості, щоб сформувати надійні засади моральних цінностей.

Метою визначення ступеню розуміння учнівською молоддю творчих неформальних об'єднань предмета суспільно-нормативної поведінки, усвідомлення того, наскільки важливими є норми на рівні взаємодії з соціумом, групою, індивідом ми провели констатувальний зріз. У дослідження було залучено 323 молоді людини віком від 15 до 18 років, які склали 7 брейк-данс груп з різних міст України. Безпосередньо для аналізу використано результати анкетування і тестування 46 респондентів, яких відібрано з 323 за законом випадкових чисел.

Також у констатувальному експерименті приймала участь група експертів у кількості 10 осіб (2 заступника директора ЗОШ з виховної роботи, 2 соціальних педагога, 2 психолога, 2 класних керівника, 2 керівника гуртків за інтересами). Підготовка експертів до участі в дослідній роботі передбачала їх участь у засіданнях методичного об'єднання, де для них представлялись інформаційні матеріали з проблеми дослідження та проводились семінари, в ході яких експерти ознайомлювались з теоретичними і практичними аспектами дослідно-експериментальної роботи, технологією використання та заповнення діагностичних карток та ін.

В процесі проведення дослідження ми застосували наступні методики: метод індивідуального сфокусованого інтерв'ю (анкета була розроблена щодо специфіки нашого дослідження); методика оцінки рівня розвитку моральної свідомості (дилеми Л. Колберга); метод експертних оцінок (діагностична картка "Визначення рівня знань учнівської молоді про способи прояву нормативної поведінки у взаєминах") [4, с. 46-66].

За результатами проведення зрізу можна констатувати, що учнівська молодь творчих неформальних об'єднань має певні знання щодо етичних норм, етичних аспектів поведінки; розуміє сутність поняття "суспільно-нормативна поведінка", досить критично оцінює її прояви у власній поведінці; однак значна частина учнівської молоді (17 / 35,5%) не досить чітко пояснює окремі поняття, взаємозамінює їх; окремі молоді люди (8 / 18,1%) відчують труднощі у оперуванні моральними судженнями, а відтак, це свідчить про недостатній рівень сформованості системи знань, умінь і навичок суспільно-нормативної поведінки.

Виходячи із цього, завданнями процесу формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань є: сформувати систему знань, умінь і навичок суспільно-нормативної поведінки, морально-етичних норм і правил поведінки; сформувати такі вміння як: оперування моральними судженнями та вміння вести конструктивний діалог на основі рефлексивності, емпатійності та толерантності. Реалізовувались ці завдання за допомогою форм та методів інформаційно-просвітницької та виховної роботи: тренінги, виготовлення та розповсюдження інформаційних матеріалів (листівки, буклети, ліфлети), кінолекторії, агітбригади, етичні міні-театри.

Відомо, що соціально-нормативна поведінка ґрунтується на обізнаності з нормою та розумінні її змісту. Така інформація постійно трансливалася під час проведення тренінгу-семінару [5, с. 87-136]. Одна з найважливіших задач нашого тренінгу-семінару – це робота з когнітивними схемами та особливостями щоденної поведінки, яка вже існує в учасників. Інформаційна частина тренінгу (семінару) знайоме учасників з такими поняттями як “норма”, “соціальна норма”, “поведінка”, “стереотип” тощо. Тим самим ми не стільки прагнули розширити їх словниковий запас та кругозір, скільки – поєднати ці теоретичні знання з відпрацьованими під час тренінгу, за допомогою певних вправ, емпіричними.

Нами були розроблені і розповсюджені серед учнівської молоді творчих неформальних об'єднань інформаційні матеріали у вигляді листівок, пам'яток, буклетів, ліфлетів тощо, у яких в доступній формі викладено інформацію щодо дотримання правил суспільно-нормативної поведінки. Тематика інформаційних матеріалів була різною, наприклад “Взаємодія з дорослими”, “Взаємодія з молодшими за віком”, “Елементарні правила поведінки”, “Афоризми про норми поведінки” [5, с. 62-70], що повідомляють про норми і правила поважливого ставлення до оточуючих. Буклети “Юристом можеш і не бути, але закон знати зобов'язаний” та “Словник нормативно-правових термінів” [5, с. 71-81] містили інформацію щодо окремих статей кодексу України про адміністративні правопорушення, недотримання яких є першим кроком на шляху до протиправної поведінки, та основні нормативно-правові терміни, що допоможуть усвідомити значення дотримання суспільних норм поведінки.

Також ми поширили серед учнівської молоді творчих неформальних об'єднань інформацію, що стосується безпосередньо їх захоплення брейк-дансом. А саме, ту інформацію, що допоможе їм грамотно побудувати тренувальний процес і досягнути значних висот у своїй улюбленій справі, не завдаючи шкоди як власному здоров'ю та розвитку, так і людей, що їх оточують. Це такі, як “Ти те, що ти їси” – поради стосовно того, що треба їсти до і після тренувань; “Методика побудови тренувань з брейк-дансу”, “Фізична підготовка до брейк дансу”, “Розминка у брейк дансі”. Значення, послідовність і правильність”, “Оптимальний вік для брейка”, де брейк-данс розглядається не лише як частина хіп-хоп культури, але і як засіб для гармонійного розвитку свого тіла і підтримки спортивної форми; “Десять заповідей батла”, що допоможе побудувати процес змагань батлу у відповідності до існуючих суспільних норм. У буклеті “Правила використання хіп-хоп одягу” повідомляється про те, що одяг у стилі брейк-данс буде актуальним лише тоді, коли ви тренуєтесь, змагаєтесь чи виступаєте. У всіх інших випадках дрес-код повинен відповідати ситуації.

Пізнавальне значення отриманої інформації зростає, коли вона доповнена фактами конкретної діяльності, відображеної в науково-популярному чи художньому фільмі. Перегляд таких фільмів як “Вуличні танці”, “Брейк Данс”, “Дворові танці”, “Крок вперед”, “Запалити світ” дав можливість продемонструвати реальну життєву історію, яка близька учнівській молоді творчих неформальних об'єднань; за відносно короткий проміжок часу показати наслідки тієї чи іншої поведінки головних героїв; визначити причинно-наслідкові зв'язки між подіями минулого та майбутнього у житті героїв; з'ясувати, як молодь бачить порушену проблему; сприяти усвідомленню важливості слідувати суспільним нормам поведінки, а також подати нову важливу для молодих людей інформацію.

Для підвищення ефективності роботи кінолекторію ми провели підсумкові заняття, які охоплювали запитання і відповіді з проблеми, переглянутих кінофільмів, анкетування щодо оцінки роботи кінолекторію і врахування потреб молоді. Цінністю обговорення після перегляду художніх фільмів було те, що учнівська молодь творчих неформальних об'єднань мала змогу висловити власну точку зору щодо побаченого і на основі тих знань та умінь, які вони вже мають, сформулювати власну думку щодо подій які відбувалися у фільмі. Обговорення проходило досить бурхливо, оскільки не всі погоджувалися з лінією поведінки, що обрали головні герої. Зокрема, деякі з молодих людей жваво обговорювали те, як би вони

самі вчинили, опинившись в подібній ситуації. Цікавим для учнівської молоді виявилось заключне колажування та малювання. У своїх роботах вони змогли висловити те, що вони не встигли під час обговорення. Загалом, можемо вважати проведену роботу ефективною, оскільки вона викликала інтерес та зацікавленість учнівської молоді творчих неформальних об'єднань, спонукала їх до розуміння того, наскільки важливо слідувати соціальним нормам поведінки.

Формуванню системи знань, умінь і навичок суспільно-нормативної поведінки підпорядковувалася також і така форма діяльності як етичний міні-театр. Потужний виховний ефект театралізованих вистав, ігор зумовлений тим, що молодь у процесі співпереживання позитивним персонажам самостійно обирала зразок для наслідування, орієнтири власної поведінки. У своєму дослідженні ми використали один із напрямків етичного міні-театру – агітбригадний жанр, що є засобом виховання соціально-активної особистості. Учасниками таких агітбригад виступили волонтери з числа студентів, що навчаються на спеціальності “Соціальна педагогіка”. Вони підготували та показали розроблені нами сценарії агітбригад на такі теми “Поспішайте робити добро”, “Крок у майбутнє”, “Нове покоління обирає нове життя”, “Ми обираємо життя”.

Таким чином, агітаційно-пропагандистських ідей, художня інноватика допомогли донести до учнівської молоді творчих неформальних об'єднань основну ідею – формування системи знань, умінь і навичок суспільно-нормативної поведінки. Одночасно учнівська молодь творчих неформальних об'єднань, яка отримувала від своїх однолітків у цікавій формі теорію та статистику щодо проблеми суспільно-нормативної поведінки, сприймала її менш критично і набагато жвавіше, ніж якщо б це подавалось дорослими. Також, за висловленнями багатьох молодих людей, запропоновані інформаційно-просвітницькі матеріали містили нову інформацію, яка стала поштовхом до поступового зростання у молоді рівня морально-етичних знань, розвитку соціально цінних мотивів, формування саморегулятивних навичок, сталих способів вираження ставлення до інших, вироблення оптимальних способів взаємодії з оточуючими та способів творчого самовираження в соціально схвальній формі.

Список використаних джерел

1. Башкатов И. П. Психология неформальных подростково-молодежных групп / Иван Павлович Башкатов. – М. : Информпечать, 2000. – 335 с.
2. Максимова Н. Ю. Методы изучения самооценки и уровня притязания несовершеннолетних осужденных / Н. Ю. Максимова // Психологическое изучение осужденных несовершеннолетних : учебное пособие. – Домодедово : ВИПК МВД СССР, 1991. – 171 с.
3. Отклоняющееся поведение молодежи : [краткий словарь-справочник] / Под ред. В. А. Попова. – Владимир : Изд-во ВГПУ, 1996. – С. 33-42.
4. Петровська К. В. Діагностика рівня сформованості суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань : [навчально-методичний посібник] / Катерина Володимирівна Петровська. – Донецьк : ЛАНДОН – XXI, 2011. – 123 с.
5. Петровська К. В. Формування суспільно-нормативної поведінки учнівської молоді творчих неформальних об'єднань : [навчально-методичний посібник] / Катерина Володимирівна Петровська / за заг. ред. доктора пед. наук, професора Г. В. Локаревої. – Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2012. – 200 с.

In the article they consider the problem of forming a system of knowledge and skills of social-standard behavior of students in creative informal associations. In particular, the author defines the degree of understanding the subject of social-standard behavior, awareness of how important standards are at the level of interaction with society, some group and an individual. Justified by the Organizational and methodological support of this process is substantiated.

Key words: formation, standards, social-standard behavior, students, creative informal associations.